

In: Boersema, Pieter, Jan Hoek, Mart-Jan Paul, Maria Verhoeff (red.), *Gezag in beweging. Kerkelijk leiderschap tussen tekst en context*. Heerenveen: Protestantse Pers, 2008, 127-143. [De voetnoten staan daar als eindnoten, 140-142.]

7. Van richters naar koningen: leiderschap in de boeken Samuel

Mart-Jan Paul

In de tijdsperiode van de boeken Samuel ervaart het volk Israël grote veranderingen in vormen van leiderschap: van de hogepriester en richter Eli tot het koningschap van David.¹ De stammen krijgen een centraal gezag, doordat de periode van richters² overgaat in die van het koningschap.³

Dit artikel geeft eerst een inventarisatie van het optreden van leiders in de boeken Samuel. Daarbij gaat de aandacht uit naar typerende zaken in hun aanstelling, hun gezag en hun optreden, en ook naar de onderlinge relaties van de leiders. Daarna volgt een thematische behandeling van de resultaten, waarbij ook lijnen naar onze situatie worden getrokken.

God bestuurt door middel van gezagsdragers

De boeken Samuel veronderstellen de eerdere boeken Genesis tot en met Rechters: de opkomst van Israël, de verbondssluiting, de intrede in het beloofde land, maar ook de neergang en het verval die daarna zichtbaar zijn. Reeds in de woestijntijd was er een grote variatie aan leidinggevend. Mozes nam hoofden van de stammen en gaf hun de leiding over groepen van duizend man, van honderd, van vijftig en van tien; ook stelde hij schrijvers aan (Deut. 1:15). In het volgende vers spreekt hij de aanwezige rechters aan, en later geeft hij aan dat er in de toekomst nieuwe rechters aangesteld moeten worden in de steden (Deut. 16:18). Aan het eind van het boek Deuteronomium noemt hij stamhoofden, oudsten en schrijvers (Deut. 29:9 [vert.: 10]).

¹ De beide boeken Samuel zullen oorspronkelijk één geschrift gevormd hebben. De scheiding kan op grond van praktische argumenten zijn gemaakt, zoals de lengte van de boekrollen. Eli stierf in ong. 1060 v.Chr., David in ong. 970 v.Chr. Voor de kwesties van datering van het boek, compositie en doelstelling, zie A.A. Anderson, (1989), *2 Samuël*. WBC. Dallas, Texas: Word; A.F. Campbell, (2005), *2 Samuel*. FOTL. Grand Rapids: Eerdmans; W. Dietrich, Th. Naumann, (1995) *Die Samuelbücher*. Erträge der Forschung. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

² In nieuwe bijbelvertalingen meestal 'rechters' genoemd, maar de taak van de richters was meermalen ook strijden tegen vijanden en besturen van het volk, en omvatte dus meer dan rechtspreken. Daarom wordt hier de oudere term 'richters' gebruikt.

³ Vgl. M.J. Paul, e.a., (2006), *Bijbelcommentaar Jozua – 1 Samuël*. Studiebijbel Oude Testament (SBOT), Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek. Hierin ook Excurs 7, 'Koningschap' en Excurs 8, 'Gezagsverhoudingen'. Tevens idem, (2007), *Bijbelcommentaar 2 Samuël – 2 Koningen*.

De vier groepen leidinggevendenden van Deuteronomium 16-18 zijn elders in deze bundel al behandeld: de rechters, de koningen, de priesters en de profeten.⁴ Op allerlei wijzen bestuurt God zijn volk door middel van functies die gegeven zijn binnen het kader van het verbond. Hij geeft rechtvaardige en wijze wetten die niet alleen godsdienstige zaken betreffen, maar ook het maatschappelijke leven (Deut. 4:6).

Eli en Samuel (1 Sam. 1-7)

De priesterdienst in Israël kent drie hoofdcategorieën: de hogepriester, de priesters en de levieten. De hogepriester werd op een speciale manier gezalfd voor zijn taak.⁵ In Silo blijkt Eli de functie van hogepriester te bekleden; hij heeft dat recht via erfopvolging verworven.⁶ In een combinatie van functies blijkt Eli ook richter over Israël te zijn (1 Sam. 4:18). Het valt te verwachten dat een van zijn zoons hem zal opvolgen, maar hun het wangedrag van Chofni en Pinechas maakt dat problematisch. De onvoorwaardelijke toezegging aan Aäron dat zijn nakomelingen priesters zullen zijn, blijkt ook voorwaardelijke kanten te hebben, want Gods oordeel wordt over Eli en zijn zoons voltrokken. Dit oordeel wordt aangezegd door een jonge leviet die in de tabernakel is gekomen, te weten Samuel, zoon van Elkana en Hanna.⁷ God gaat tot deze jongen spreken in een tijd waarin de stem van God nog maar zelden vernomen wordt (3:1). Daardoor wordt Samuel een profeet en geheel Israël komt tot de erkenning dat de Heer hem deze positie schonk (3:19-21). Er is hier geen sprake van een zalving tot profeet,⁸ wat ook niet aannemelijk is, omdat profeten niet

⁴ Zie de bijdrage van S. Folkertsma en M.J. Paul in deze bundel.

⁵ De zalving van Aäron wordt bezongen in Psalm 133:2 (de olie vloeit neer van het hoofd in de baard). Uit Exodus 28:41; 30:30; 40:15; Leviticus 7:35-36 en Numeri 3:3 blijkt dat ook de zonen van Aäron moesten worden gezalfd. In Exodus 29:7 is echter alleen van de zalving van Aäron sprake, evenals in Leviticus 8:12. Uit Leviticus 21:10,12 valt op te maken dat er een verschil bestaat tussen de wijze waarop de hogepriester en de andere priesters gezalfd worden. Alleen over het hoofd van de hogepriester wordt zelf uitgegoten. Mogelijk dat de priesters gezalfd werden door bestrijken van het voorhoofd met olie. Zie SBOT, uitleg Exodus 29:7. Het is ook niet duidelijk of alleen de eerste priesters gezalfd werden, of dat dit ook bij hun opvolgers gebeurde.

⁶ Eli's afkomst wordt hier niet genoemd. Uit 1 Koningen 2:27 en 1 Kronieken 24:3 blijkt dat hij afstamt van Itamar, de jongste zoon van Aäron. Het is niet duidelijk waarom het priesterschap in deze lijn kwam, ten koste van de nakomelingschap van Eleazar (vgl. 1 Kron. 5:27-41 [vert. 6:1-15]).

⁷ Dat Elkana een leviet is, valt niet rechtstreeks af te leiden uit het boek Samuel. Uit 1 Kronieken 6:18-19 [vert.: 33-34] kunnen we echter concluderen dat Elkana van Levitische afkomst is. De Levieten woonden verspreid over het land; Elkana woonde in Efraïm. De NBV vertaalt ten onrechte dat Elkana tot de stam Efraïm behoorde. Binnen de groep van Levieten (zij die tot de stam Levi behoren) waren er priesters en levieten (onderscheid in functie). De levieten verrichtten hulpdiensten in de tabernakel. Vermoedelijk hadden zij het recht om elders in het land te offeren, zodat ook Samuel dat recht had.

⁸ Elia kreeg de opdracht Elisa als opvolger te zalven (1 Kon. 19:17), maar het woord is waarschijnlijk overdrachtelijk gebruikt, want in de uitvoering handelt Elia anders (19:21). Als bewijs voor de zalving van profeten wordt ook wel verwezen naar Jesaja 61:1, maar het is twijfelachtig of hier op een profetische taak geduid wordt. Het is aannemelijk dat de Messias bedoeld is, in Jesaja 11:1-2 verbonden met het geslacht van David (Isaï) en in 42:1 met de Knecht. In Jesaja is de Geest speciaal

door hoger geplaatsten in de maatschappij aangesteld werden en omdat hun status pas na verloop van tijd blijkt, onder andere doordat profetieën uitkomen (Deut. 18:21-22).

In deze hoofdstukken zien we dat het ambt van hogepriester in vorm wel kan standhouden, maar daarmee nog niet beantwoordt aan de bedoeling. Tevens is de opkomst van profeten niet iets wat mensen in de hand hebben, maar afhankelijk is van het directe ingrijpen van God. Als leviet is Samuel ondergeschikt aan Eli, maar als profeet mag hij hem namens God aanspreken.

Samuel groeit op in een moeilijke omgeving, maar ervaart ook in een periode van geestelijk verval Gods nabijheid in Silo (3:21). God beschermt echter niet per definitie zijn heiligdom, zoals blijkt uit een overwinning van de Filistijnen, waarbij de ark Gods wordt buitgemaakt (1 Sam. 4), al laat Hij in het land van de Filistijnen wel blijken dat Hij de Machtige is (1 Sam. 5).

Nadat de ark weer teruggekomen is, verzamelt Samuel het hele volk te Mispa. Zo groot is blijkbaar zijn gezag. Daarna lezen we de typering die inhoudelijk al voorbereid is, dat Samuel richter is over Israël, zolang hij leeft (1 Sam. 7:15-17). Hij gaat steeds op rondreis, inspecteert en geeft adviezen. Blijkbaar combineert hij diverse functies: die van leviet, profeet en richter.

Opkomst en neergang van het koningschap van Saul (1 Sam. 8-15)

Het volk is tevreden met het richterschap van Samuel, maar bemerkt dat zijn zoons niet hetzelfde zijn (8:3). Het richterschap en het profeetschap zijn niet erfelijk, ook inhoudelijk niet. Het volk gaat naar Samuel toe en begeert een koning. De Israëlieten hebben daartoe volgens Deuteronomium 17:14-20 het recht. De achtergrond van het wangedrag van de zoons maakt de vraag van het volk begrijpelijk, maar er zit ook iets in de vraag dat niet goed is. God spreekt tot Samuel dat het volk niet zozeer hem, de richter, als wel God zelf heeft verworpen (vs. 7). De echte motieven voor de vraag blijken pas later in het hoofdstuk: men wil zijn als de andere volken en verlangt dat een koning de oorlogen gaat voeren, vermoedelijk vooral met het oog op het gevaar van de Filistijnen (vs. 19-20). Hiermee doet het volk afbreuk aan zijn speciale positie onder de volken en ook aan de intentie van Deuteronomium 17. De koning die daar geschetst wordt, is niet zozeer een strijder, als wel een onderkoning onder God, bedoeld om het volk leiding te geven. Daarbij is de koning zelf onderworpen aan de Thora en moet hij in zijn regering de consequenties daarvan vorm geven.

verbonden met de macht om recht en gerechtigheid op aarde te brengen (11:2; 32:15-16; 42:1; 44:3; 48:16; 59:21) en daarom eerder met een koninklijke taak. Vgl. J.N. Oswalt, (1998), *The Book of Isaiah, Chapters 40-66*. Grand Rapids: Eerdmans, 564.

Verandering van bestuursvorm is geen probleem, als het uitgangspunt maar hetzelfde blijft: gehoorzaamheid aan Gods wetgeving.⁹ Het lijkt er echter op dat het verlangen van het volk op andere aspecten gericht was.

Elke bestuursvorm heeft voor- en nadelen, ook de monarchie.¹⁰ Samuel meet de problemen breed uit en schetst een toekomst van machtsmisbruik. De toekomstige vorst zal landerijen en kinderen afpakken, maar het volk neemt dat allemaal voor lief, als het maar een koning kan krijgen. Daarvoor geeft God wel toestemming (vs. 22), maar uit het vervolg blijkt dat het niet in zijn gunst is.

Een jongeman met de naam Saul komt via een zoektocht naar ezellinnen bij Samuel terecht. Deze profeet zalft Saul tot koning, waarna de Geest van de Heer hem aangrijpt (10:1,6).¹¹ Saul heeft het koningschap niet gezocht, maar is hiertoe uitgekozen, uit Benjamin, de kleinste stam van Israël. Het volk krijgt de verlangde koning, maar heeft geen inspraak in de keuze van de kandidaat. Na de bevestiging van het koningschap in Gilgal (11:15) neemt Samuel afscheid van het volk. Opmerkelijk is dat hij een oordeel over zijn functioneren gedurende de achterliggende jaren vraagt (12:3), iets wat veel leidinggevendenden hem niet durven nadoen. Tegen de achtergrond van de gevaren van machtsmisbruik die de profeet genoemd heeft, geeft het volk royaal toe dat Samuel hieraan niet schuldig staat. Hij is onkreukbaar geweest (12:4-5).

Na het positieve begin van de regering van koning Saul komen er twee voorbeelden van ongehoorzaamheid tegenover God. De eerste keer door zelf te offeren in plaats van te wachten op Samuel (h. 13), de tweede keer door de ban niet volledig toe te passen op Amalek. De profeet kondigt aan dat Saul verworpen is en geen koning meer zal zijn; het koningschap wordt aan een ander gegeven (15:23-28; vgl. 13:13-14).

Voor de lezer kan het als vreemd overkomen dat Saul na twee 'lichte' vergrijpen zo zwaar gestraft wordt. Bij leidinggevendenden is er altijd een voorbeeldfunctie, en

⁹ Vgl. S. Paas met een beroep op O'Donnovan in een beschrijving van christelijke vorsten in West-Europa in vorige eeuwen: 'De wetgevende activiteit van vorsten was dus niet zozeer een *creatio*, maar een *inventio*: geen begin, maar een antwoord op Gods eerdere wetgeving in de natuur of in de openbaring. Regering onder de wet was in feite allereerst en vooral het zichtbaar maken en toepassen van Gods wil'. Zie (2007), *Vrede stichten. Politieke meditatie*. Zoetermeer: Boekencentrum, 353.

¹⁰ Het is mogelijk dat meer factoren een rol speelden, zoals een grotere centralisatie van de macht en ook de economische situatie. Minder juist is het om het koningschap als een vreemde invloed te zien, waarbij de bureaucratie het wint van de veel meer charismatische figuren (de richters). Vgl. R.R. Hutton, (1994), *Charisma and Authority in Israelite Society*. Minneapolis: Fortress Press.

¹¹ Er is een samenhang tussen zalving en toerusting. De Geest van God maakt de gezalfde bekwaam voor zijn taak. Zie ook 1 Samuel 16:13 en Jesaja 61:1 (en in het NT: Handelingen 1:8 en 2:4). De verkiezing tot een taak of ambt is blijkbaar niet genoeg. Vgl. mijn 'Werkingen van de Geest in het Oude Testament', in R.J.A. Doornenbal en P.A. Siebesma, red., (2005), *Gaven voor de gemeente. Over het werk en de gaven van de Heilige Geest*. Zoetermeer: Boekencentrum, 11-32, m.n.. 19-21.

daarom worden hun zonden relatief zwaar aangerekend.¹² Tevens is het hier van belang terug te denken aan de wijze waarop Saul koning is geworden: het was niet in Gods gunst, maar in zijn toelating. Het slechte functioneren van de koning, wat in de volgende hoofdstukken alleen maar toeneemt, is tevens een straf voor het volk.¹³

In deze hoofdstukken blijkt ook dat de profeet een onafhankelijke positie heeft ten opzichte van het hof. Terwijl elders het verschijnsel 'hofprofeten' bekend is, waarbij profeten in dienst van het hof staan en snel geneigd zijn een boodschap te geven die de koning welgevallig is (vgl. 1 Kon. 22:6-8),¹⁴ komt in het Oude Testament vaak naar voren dat de ware profeet een onafhankelijke, kritische boodschap doorgeeft. Godsdienst en staat zijn daarin niet gescheiden, maar hebben alles met elkaar te maken.

Als de koning niet meer luistert naar Gods stem (gebracht door de profeet), treedt de profeet zelf op en doodt hij eigenhandig Agag (1 Sam. 15:33). De profeet heeft blijkbaar het (goddelijke) recht om in noodgevallen ver op het terrein van de koning te komen.

David, de toekomstige koning, en zijn relatie met koning Saul (1 Sam. 16-31)

Na de verwerping van Saul wordt David gezalfd door Samuel (h. 16). De Geest van God komt op David, maar wijkt van Saul (16:13-14).¹⁵ Het koningschap krijgt een ander aanzien: na een periode waarin het van Godswege geduld werd, wordt het nu verheven tot een ideaal en krijgt het ook een vaste plaats in Israël. Dit is in overeenstemming met eerdere uitspraken in de Bijbel.¹⁶

¹² Vgl. ook Mozes na het slaan met zijn staf op een rots, terwijl hij spreken moest (Num. 20:7-12). Op grond hiervan mag hij niet het beloofde land ingaan.

¹³ In Israël is er een nauwere relatie tussen personen en hun omgeving (volk, familie) dan bij ons. De relatie kan worden uitgedrukt door de term 'corporate personality' of 'corporate responsibility'. Zo wordt het leger van Israël verslagen doordat Achan zondigde (Joz. 7). Koning Hizkia lijkt model te staan voor het lot van het volk wanneer hij eerst te horen krijgt dat hij zal sterven, maar daarna nog 15 jaar uitstel krijgt (2 Kon. 20).

¹⁴ Dit blijkt ook uit de voorbeelden die gevonden zijn in Mari (18e eeuw v.Chr.) en in Assyrië (7e eeuw v.Chr.).

¹⁵ David beseft in Psalm 51:13 dat God zijn Geest (nl. van toerusting tot het koningschap) kan terugtrekken en vraagt dit niet te doen.

¹⁶ Tijdens de verbondssluiting met Abraham beloofde God dat er koningen uit hem zouden voortkomen Genesis 17:6,16. In de belofte aan stamvader Juda wordt de heerschappij van het koningshuis van David aangeduid (Gen. 49:10). Het boek Richters kent uitspraken waarin de noodzaak van het koningschap duidelijk wordt gemaakt (Recht.17:6; 18:1; 21:25). Het bijbelboek ziet uit naar de komst van een dergelijk centraal persoon, die noodzakelijk is voor de organisatie van het rijk in verband met het vele onrecht en de corruptie. Richters waren evenmin als stamoudsten of priesters in staat de wetten van Mozes op nationaal niveau door te voeren. Ook konden die de onderlinge stamtwisten, waarvan sprake is in Richters 17-21, niet beslechten, terwijl een koning wel die mogelijkheid heeft.

Terwijl Saul steeds verder van God afraakt, profileert David zich als een betere leider. Hij behaalt de ene na de andere overwinning. Zijn goddelijke roeping wordt in de praktijk bevestigd. Davids kunde en populariteit zorgen er mede voor dat de relatie tussen Saul en David steeds moeizamer wordt. De koning tracht hem zelfs te doden (18:11,25; 19:2,9,11; 20:21) en maakt daarmee misbruik van zijn koningschap. David vlucht en verblijft voorlopig in de spelonk van Adullam. Daar voegen allerlei mannen die het bij Saul niet uit kunnen houden, zich bij hem. David luistert in die situatie naar God door te gehoorzamen aan wat de profeet Gad hem zegt (22:1-5). Ook in de volgende hoofdstukken blijkt dat de Heer tot David spreekt (23:1-13). Hoewel David diverse gelegenheden heeft om met Saul af te rekenen, weerstaat hij deze verleiding. Aan zijn mannen geeft hij als reden dat Saul 'de gezalfde van de HEER' is (24:7; 26:9-11). Blijkbaar is het slechte functioneren van de koning geen reden hem uit de weg te ruimen. David vertrouwt zijn zaak aan God toe, die uitkomst geven zal. Het is deze God die regeert door aardse leiders heen en David wil niet ingrijpen in deze goddelijke soevereiniteit.

Dit roept voor ons de vraag op hoelang slechte leiders geduld mogen of moeten worden. Van belang is dan wel dat David niet opkomt voor zijn eigen belang en dat de slechtheid van de koning meer gericht was op hem persoonlijk dan dat die het volk trof.

Met Saul gaat het steeds verder bergafwaarts. Vanuit het geheel van het boek 1 Samuel krijgt de lezer de indruk dat het volk de leider krijgt die het verdient heeft. Het ergste voorbeeld van machtsmisbruik staat beschreven in 1 Samuel 22, waar Saul het hele priestergeslacht van de hogepriester Achimelech laat ombrengen. Saul gaat daarmee regelrecht in tegen het ideaal van het koningschap (vgl. Ps. 72).

Flavius Josephus geeft naar aanleiding van deze gebeurtenis een uitgebreide beschouwing over macht. 'Uit deze gruwelijke daad van koning Saul, die een hele familie met een hogepriesterlijke status uitmoordde, ... kan men de ware aard van mensen leren kennen en begrijpen. Zolang ze namelijk ambteloze burgers zijn en een lage status hebben, kunnen ze niet toegeven aan hun natuurlijke neigingen ... Als zij echter macht krijgen en tot heerschappij komen, ontdoen ze zich van al die goede gedachten en leggen ze hun gewone gedrag en manier van leven af als toneelmaskers. In plaats daarvan geven ze zich over aan overmoed, fanatisme en minachting voor alles wat menselijk en goddelijk is. ... Ze delen geen straffen uit voor daden die straf verdienen, maar op grond van lasterpraat en ongefundeerde beschuldigingen. Hun woede richt zich niet op hen die straf zouden moeten ondergaan, maar op al degenen die ze kunnen doden'.¹⁷

¹⁷ Josephus, *Joodse geschiedenis*, VI, 262-267.

Nadat Saul wanhopig via het oproepen van de geest van de overleden Samuël de toekomst te weten tracht te komen, sterft hij in de strijd tegen de Filistijnen (1 Sam. 28 en 31).

David verkrijgt het erfelijke koningschap (2 Sam. 1-10)

Wanneer David in Siklag is, komt er een bode naar hem toe om de dood van Saul mee te delen. Hij beweert dit zelf gedaan te hebben. David geeft hem niet de verwachte beloning, maar laat hem doden, omdat de man zich vergrepen heeft aan de 'gezalfd van de HEER' (2 Sam. 1). Daarna gaat David naar Juda, waar hij in Hebron gezalfd wordt tot koning over deze stam (2:4). Ondertussen is Isboset zijn vader Saul opgevolgd als koning van Israël. In de onderlinge strijd wordt het huis van David steeds sterker (3:1). De legeroverste Abner gaat onderhandelen met David, maar wordt door Joab verraderlijk neergestoken. Het valt te begrijpen dat Isboset na de dood van zijn belangrijkste militair de moed ontzinkt. Vervolgens vermoorden enige mannen hem (h. 4). Daarna wordt David als koning erkend door geheel Israël en opnieuw wordt hij gezalfd (5:1-3). In deze geschiedenissen valt het op hoe voorzichtig en tactvol David optreedt om het vertrouwen van ieder te winnen. Roeping, bekwaamheid, instituut en charisma, zijn hier geen totaal verschillende zaken, maar liggen in elkaars verlengde.

David neemt Jeruzalem in en maakt van deze stad het politieke en geestelijke centrum van het land. In politiek opzicht een goede keuze, omdat dit 'neutraal' terrein is. Hij laat de ark naar deze stad brengen, maar krijgt van de profeet Natan te horen dat hij geen tempel mag bouwen; dat zal zijn zoon pas mogen doen. De profeet geeft hem ook de belofte dat zijn koningschap erfelijk is: zijn nageslacht steeds zal mogen regeren, hoewel iedere generatie daarin wel een eigen verantwoordelijkheid heeft (2 Sam. 7:13-16).

De volgende hoofdstukken laten zien dat David het geslacht van Saul niet uit de weg ruimt, wat gebruikelijk was in het Midden-Oosten om opstanden van familieleden te voorkomen. Hij doet juist goed aan Mefiboset, de zoon van Jonatan, op grond van het vroegere verbond met hem (h. 9).

David betoont zich, zeker in het begin van zijn optreden, een onderkoning onder God. Daarmee blijkt hij de koning te zijn zoals God die bedoeld heeft. In de boeken Koningen en Kronieken is David steeds weer het voorbeeld waarmee latere koningen vergeleken worden.

Davids zonden en problemen in zijn gezin (2 Sam. 11-19, 24)

De bovenstaande positieve typering van Davids koningschap geldt niet in elk opzicht. Het tweede boek Samuel noemt ook negatieve en problematische zaken. Die

blijken vooral aanwezig te zijn in de geschiedenis met Batseba. De koning vergrijpt zich aan de vrouw van Uria, een van zijn hoge militairen en zorgt ervoor dat deze echtgenoot in een gevecht om het leven komt (h. 11). Daarna komt de profeet Natan de koning bestraffen. Een dergelijke morele kritiek is ons niet bekend bij de buurvolken, maar in Israël staat de koning niet boven de wet. Daar vormen de profeten vaak de kritische instantie die de daden van vorsten tegen het licht houdt en meet aan de norm van de Thora.

De vraag kan rijzen waarom het koningschap niet van David afgenomen wordt, zoals bij Saul het geval was. Een verklaring daarvoor ligt in de belofte die God eerder aan David gedaan heeft (h. 7), maar ook in het berouw dat de koning toonde. Hier ligt een verschil met Saul. Toch wordt David wel gestraft en de profeet Natan kondigt aan dat het zwaard niet meer zal wijken van zijn koningshuis. In de komende hoofdstukken komt deze profetie uit en blijken er veel problemen te zijn in het gezin. De geschiedenissen van de verkrachting van Tamar, de dood van Amnon en de opstand van Absalom, laten zien hoe het kwaad doorwerkt in het gezin. Op de vlucht voor zijn eigen zoon laat David de vervloekingen van Simi over zich heenkomen (16:5-14). Hier toont David de bereidheid zijn hoge positie op te geven en handhaaft hij niet zichzelf, koste wat het kost. Hij ondergaat vernederingen, maar blijft alert en probeert door Chusai invloed uit te oefenen aan het hof (h. 17). Daarna vindt Absalom in een burgeroorlog de dood (h. 18) en kan David weer terugkeren naar Jeruzalem (h. 19).

Aan het eind van het boek Samuel ontbrandt de toorn van God tegen Israël. Hij zet David aan tot een volkstelling. Later komt David tot het inzicht dat hij verkeerd gehandeld heeft en legt hij bij de dreigende straffen de schuld bij zichzelf: 'Ik ben het die gezondigd heeft ... Maar deze arme schapen, wat hebben zij misdaan? Hef uw hand toch op tegen mij en mijn familie!' (24:17). Een ontroerende voorbede, waarin blijkt dat David geen heerser is ten koste van zijn volk, maar het volk vrijpleit.

David's danklied en laatste woorden (2 Sam. 22-23 en 2 Kon. 1-2)

In 2 Samuel 22 staat David's danklied. Daarin belijdt hij wie God is: de Rots bij wie hij schuilt, het schild, de hoorn van zijn heil en burcht (vs. 2-3). Allerlei moeilijke situaties waren zijn deel, maar in doodsgevaar riep hij tot God. Die gaf de kracht om tegen de vijanden op te treden en deed de overwinning behalen (vs. 51).

Het volgende hoofdstuk noemt nog enkele laatste woorden van David 'de gezalfde van de God van Jakob, de geliefde zanger van Israël'. Daar benoemt hij de betekenis van een rechtvaardige heerser over de mensen, met diep ontzag voor God: die is als een stralende morgenzon (23:1-4).

Het einde van het koningschap van David is bereikt, maar pas in 1 Koningen vindt de overdracht naar Salomo plaats. David heeft er lang mee gewacht openlijk aan te geven wie de troonopvolger wordt. Wanneer Adonia zichzelf tot koning uitroept, wordt Salomo in allerijl gezalft en aan het volk gepresenteerd (1 Kon. 1:39). Later, wanneer Davids sterven aanstaande is, geeft hij aan Salomo opdrachten mee ten aanzien van enige personen: Joab, die onschuldige mannen vermoord heeft, mag niet ongestraft blijven. De zoons van Barzillai daarentegen zijn welkom aan de tafel van het paleis. En Simi, de man die vloekte, moet gestraft worden. Met deze drie opdrachten rondt David zijn regering af. Deze gebeurtenissen uit het verleden is hij blijkbaar niet vergeten. Zelf is hij er niet aan toegekomen, of heeft hij het niet gedurfd acties te ondernemen en daarom legt hij deze problemen bij Salomo neer. Diens wijsheid zal wel voor een oplossing zorgen in de twee lastigste situaties, namelijk om een passende straf te vinden (2:6,9).

Het karakter van de ambten

Na de bovenstaande weergave van de boeken Samuel richten wij ons nu op aspecten van het leiding geven aan het volk.

In het geval van Eli, Samuel, Saul en David is het ambt sterk sacramenteel, waarmee bedoeld wordt dat hun aanstelling een heilig en godsdienstig karakter heeft en een levenslange geldigheid. Eli is de wettige hogepriester, Samuel wordt op bijzondere wijze geroepen tot de taken van profeet en richter. Saul en David worden gezalft om koning te zijn. Het oordeel over Eli en Saul wordt niet door mensen, maar door God zelf voltrokken: de zoons van Eli worden gedood en het hogepriesterschap gaat op een andere geslachtslijn over (2 Kon. 2:27).

In het geval van het (hoge)priesterschap en koningschap is de opvolging in normale gevallen erfelijk bepaald. Deze vorm van gezagsoverdracht kennen wij bijna niet meer in onze maatschappij, alleen nog maar bij het koningshuis. In de kerkelijke situatie hebben wij er niet mee te maken.

Bij de priesters, koningen en profeten gaat het om door God gekozen personen, waarbij het volk geen enkele inspraak heeft. De verkiezing kan een geslacht betreffen, zoals bij de priesters en koningen, of een enkele persoon, zoals bij de profeten. Het volk wordt opgeroepen deze hoge gezagsdragers te erkennen. Op lager niveau kan het volk wel meer inspraak gehad hebben in de benoeming van personen, bijvoorbeeld bij de oudsten van een stad of de rechters, maar daarover weten we zeer weinig.

Bij officieel geroepen en aangestelde personen kan er een probleem ontstaan wanneer zij niet goed functioneren. Zowel in kerk als staat hebben bovenstaande gegevens flink doorgewerkt in de geschiedenis. Gewoonlijk is veel nadruk gelegd op gehoorzaamheid aan gezagsdragers. De reformatoren Luther en Calvijn hebben zich

met 'het recht van opstand' bezig gehouden. Volgens Luther mag een overheid niet heersen over de gewetens van de onderdanen. Als dat toch het geval is, is verzet tegen de overheid alleen geoorloofd met de Bijbel en niet met het zwaard. Hij was fel gekant tegen de Boerenopstand. Later erkent Luther het recht van lagere overheden om tegen hogere overheden in opstand te komen. Calvijn hecht eveneens veel waarde aan gehoorzaamheid aan de overheid. In een preek over 1 Samuel 24:9 zegt hij: 'dat men overheden en mannen van hoge rang en degenen die aan het roer van de staat gezeten zijn, hoewel zij hun plicht niet waarnemen, maar hun gezag en macht misbruiken, nochtans gehoorzamen moet; en dat men daarom niet bij de eerste de beste gelegenheid hen mag verwerpen en hun juk mag afschudden, maar dat men de smaadvolle wijze, waarop zij handelen en het onrecht, dat zij plegen, geduldig moet verdragen, omdat men rekening houdt met de waardigheid, waartoe zij door God zijn verheven.'¹⁸ Elders blijkt dat Calvijn wel vindt dat in noodgevallen lagere overheden in verzet mogen komen tegen hogere overheden. Ook de lagere overheden hebben hun ambt immers van God en moeten volgens Gods ordinantie het volk beschermen tegen tirannie en het goede voor het volk te zoeken.¹⁹ Deze visie op het recht van verzet heeft grote betekenis gehad voor de opstand tegen Philips II en de Tachtigjarige Oorlog. Dit verzet werd namelijk van het begin af geleid door onder andere de edelen en de Staten. Het Nederlandse volkslied, het Wilhelmus, getuigt van trouw aan de vorst, maar ook van 'de tirannie verdrijven, die mij mijn hart doorwondt'.

In kerkelijke situaties is het in veel gevallen mogelijk dat er maatregelen genomen worden tegen leiders die zich in leer of leven misdragen. De scheiding van machten of collegiaal leiderschap (kerkenraad) biedt immers niet altijd voldoende correctie. In de protestantse traditie is de tucht medisch en niet juridisch van aard, zodat disciplinaire maatregelen gericht zijn op schuldbelijdenis en herstel van relaties, en niet de functie van straf hebben. In de praktijk kan echter een ambtsdrager zoveel vertrouwen verliezen, dat voortzetting van het werk onmogelijk wordt. Vergeleken met de situatie in het boek Samuel is er bij ons veel eerder de neiging in te grijpen, omdat wij minder uitgaan van absoluut gezag en ook meer gedemocratiseerd zijn. Voor ons telt het belang van de groep of gemeente vaak zwaarder dan dat van de benoemde.

Verschuivingen in leiderschapsstructuren

Centralisatie

De vertellingen in het boek Samuel beschrijven de verschuiving van de richters naar de koningen. Wanneer het volk Israël een koning wil, is het mogelijk dat men een

¹⁸ J. Calvijn, (1979), *Leerredenen over 1 Samuel*. Ned. vert., deel 2. De Groot-Goudriaan, 454.

¹⁹ Bijv. *Institutie*, IV, xx, 31. Vgl. J.-B. Klautke, (1994), *Recht auf Widerstand gegen die Obrigkeit? Eine systematisch-theologische Untersuchung zu den Bestreitungs- und Rechtfertigungsbemühungen von Gewaltanwendung gegen die Weltliche Macht (bis zum 18. Jahrhundert)*. Diss. Kampen. Kampen: Kok.

meer permanente vorm van machtsuitoefening verlangt, want het koningschap werd beschouwd als erfelijk (Recht. 9:22; 1 Sam. 20:31). God staat dit verzoek toe. We kunnen hieruit afleiden, dat de overgang van een zwervend bestaan naar de vestiging in het beloofde land verandering in leiderschap met zich mee bracht. De vorm van regeren is niet het belangrijkste, wel dat leiders niet autonoom te werk gaan, maar luisteren naar God die de eigenlijke Koning is.

In de loop van de geschiedenis komt er steeds meer centraal gezag. Samuel reist rond, Saul is in Gibeon wanneer hij hoort van de aanval van de Ammonieten Nachas. Hij loopt achter de runderen en heeft dus nog geen paleis met een eigen hofhouding (1 Sam. 11:5). Later in de geschiedenis is dat wel het geval; in ieder geval is dan herhaaldelijk sprake van dienaren die bij hem zijn. Eens zegt Saul tegen hen: 'Mannen van Benjamin, luister. Heeft de zoon van Isai u allemaal soms akkers en wijngaarden beloofd?' (1 Sam. 22:6-7) en David wordt daar een lid van de lijfwacht genoemd (vs. 14). Saul is in staat rijkdom te geven en een familie vrijstelling van herendiensten (1 Sam. 17:25). Maar pas bij David is sprake van een paleis, dat hij in Jeruzalem laat bouwen (2 Sam. 5:9,11). Twee lijsten geven aan welke belangrijke hovelingen in dienst waren van de koning (2 Sam. 8:15-18 en 20:23-26). Zo had Adoram de leiding over de herendiensten. De centralisatie van de macht brengt dus ook nieuwe functies en daardoor differentiatie van taken met zich mee. Functies worden aangepast aan gewijzigde omstandigheden, dat geldt ook voor godsdienstige aangelegenheden, zoals de reorganisatie van de Levieten (1 Kr. 16; 23-26). In alle gevallen betreft het bescheiden veranderingen en kunnen de hoofdfuncties teruggevoerd worden op de wetgeving van Mozes. In de vernieuwingen blijft de continuïteit aanwezig.

Verschillende bevoegdheden

In de wetgeving aan de Sinai komt een duidelijke verdeling van de bevoegdheden naar voren. De stam Levi is voor de priesterdienst voor de tabernakel. Leiders als Mozes, Jozua of later een koning, zijn geen hoofd van het heiligdom. Er is een scheiding van verantwoordelijkheden. De Levieten krijgen in het boek Jozua steden door heel het land toegewezen en vermoedelijk zijn zij verantwoordelijk voor het geestelijke onderricht aan het volk. Naast deze vaste geestelijkheid zijn er incidenteel profeten. In veel gevallen roepen zij het volk op tot terugkeer naar de Thora en geven zij ook concrete aanwijzingen hoe te handelen.

Deze verschillende invalshoeken van werk blijft in de tijd van de boeken Samuel bestaan. De geestelijke macht berust niet bij één persoon, maar is verdeeld, en daardoor kan men elkaar eerder corrigeren. De verschuivingen laten dit grondpatroon ongewijzigd.

Afhankelijkheid van God

In sommige tijden zijn er bijna geen profeten (1 Sam. 3:1; 28:6; Ps. 74:9). Dit kan gekoppeld worden aan het gedrag van de Israëlieten, waardoor God zich terugtrekt. Het is niet vanzelfsprekend dat Hij mensen zendt die het volk leiden en besturen. Speciaal bij het koningschap blijkt hoe belangrijk het is dat de koning niet in plaats van God regeert, maar als diens onderkoning. David raadpleegt vaak de HEER, om te weten wat hij doen moet. Een rechtvaardige koning heeft ook goddelijke wijsheid hoe te regeren, tot welzijn van het volk.

De bestuursvormen van Israël staan in zekere zin ver van ons af. Het boek Samuel is niet geschreven voor onze vraagstelling en geeft niet aan welke ambten of functies het beste zijn. De grotendeels vertellende stof laat echter wel duidelijk blijken hoe gezagsdragers functioneren: in afhankelijkheid van de God van Israël, of eigenmachtig en ingaand tegen zijn geboden. Al zijn er verschuivingen in structuur, steeds zijn ambt en charisma op elkaar betrokken en vormen zij geen tegenstelling.²⁰ Gods Geest rust mensen toe om in een specifieke situatie optimaal te functioneren. Tevens komt naar voren wat dienend leiderschap is: het welzijn van het volk van God staat centraal. Ook de betekenis van berouw in geval van verkeerd handelen komt naar voren, zoals bij David. Het besef onder God te staan blijkt steeds het belangrijkste aspect te zijn van allerlei functies.

Hermeneutische overwegingen

De politieke en godsdienstige verhoudingen in het boek Samuel zijn anders dan de onze. Wat moeten we dan met deze vertellingen? Misschien kunnen we ons in aspecten van de genoemde personen herkennen, maar het risico is dat we dan een in een enigszins willekeurige selectie elementen uitkiezen die ons het meeste liggen. Het lijkt beter uit te gaan van de voortgang van Gods heilsgeschiedenis. Daarin komen we zowel constanten als aanpassingen tegen. Die constanten liggen vooral in Hemzelf en in zijn relatie met mensen. Vormen veranderen, de theocratie van Israël is verleden tijd en in het Nieuwe Testament wordt de grens van Israël naar de andere volken opengedaan (Ef. 2:14). De gemeente hoeft niet op dezelfde manier geregeerd te worden als in Israël het geval was.

Met name de apostel Paulus geeft in zijn brieven praktische aanwijzingen voor het bestuur van de gemeente (bijv. 1 Tim. 3). Voor de christelijke gemeente in onze tijd staan deze bijbelgedeelten dichterbij dan de geschiedenissen in Samuel, die bovendien beschrijvend en niet normatief zijn. Toch is het voor christenen in onze tijd mogelijk lessen te ontvangen uit de oudtestamentische boeken als zij letten op de verhouding tussen God, de bestuurders en het volk. Dan komen allerlei principes

²⁰ R.R. Hutton geeft in zijn boek (zie noot 10) aan dat de sociologische indeling van Max Weber, met een driedeling van rationeel gezag, traditioneel gezag en charisma, veel invloed heeft gehad in de oudtestamentische wetenschap. Volgens hem ten onrechte.

aan de orde die van blijvende betekenis zijn, zoals gehoorzaamheid aan God, de mogelijkheid gecorrigeerd te worden, verdeling van de macht, dienend leiderschap en het welzijn van het volk.²¹ Het Oude en Nieuwe Testament geven ons geen blauwdruk wat wij moeten doen in onze situatie, maar de gevonden principes bieden houvast om met wijsheid uitgangspunten toe te passen. In onze situatie mogen wij bidden om wijsheid (Jak. 1:5) en om de doorwerking van Gods Geest. Het gaat daarbij om continuïteit en vernieuwing, om vernieuwing in continuïteit. Dat is de moeilijke hermeneutische weg die te gaan is. Er moet worden gewaakt voor zowel verstarring als voor een oeverloze vrijheid. We staan daarbij gelukkig niet alleen: God heeft ons zijn goede Geest gegeven om te leiden in de waarheid.

Profeet, Priester en Koning

In het boek Samuel komen de functies of ambten van profeet, priester en koning vaak voor. Als profeet treedt vooral Samuel voor het voetlicht, maar ook Natan en Gad worden genoemd. De hogepriester Eli en zijn nageslacht in Nob worden vermeld. Als koningen treden Saul en David op. In de protestantse traditie ligt er nadruk op dit drietal functies en worden ze vaak op Christus betrokken en vervolgens op de gelovigen. De Heidelbergse Catechismus (16^e eeuw) verklaart de naam Christus, Gezalfd, door op te merken dat Christus gezalfd is tot onze hoogste Profeet en Leraar, tot onze enige Hogepriesters en tot onze eeuwige Koning. De betekenis van het woord Christen wordt overeenkomstig uitgelegd: deel hebben aan de zalving van Christus en daarom is de drieslag van toepassing: zijn Naam belijden, mijzelf tot een levend dankoffer offeren en tegen de zonde en de duivel strijden (Zondag 12).

Deze driedeling wordt gebruikt om waardevolle zaken schematisch onder woorden te brengen. Zoals wij echter zagen, is het twijfelachtig dat profeten gezalfd werden. Bij hogepriesters en koningen was dat wel het geval. Merkwaardig is dat de Catechismus het woord 'profeet' direct voorziet van een toevoeging, door over 'Profeet en Leraar' te spreken. Die toevoeging wijst in de richting van het gewone onderwijs.²² Het beeld dat wij het Oude Testament krijgen, is dat niet de profeten het geregelde onderwijs verzorgden, maar juist de stam van Levi.²³ De profeten waren er

²¹ Vgl. R. Bos, (2004), *Wij hebben gehoord dat God met u is. Preken vanuit het Oude Testament*. Zoetermeer: Boekencentrum, en W.C. Kaiser, M. Silva, (2007), *Introduction to Biblical Hermeneutics. The Search for Meaning*. Grand Rapids: Zondervan, 232-239, 325-332.

²² In later tijd dan beschreven in de boeken Samuel komt de wijsheidsleraar op die onderwijst (Spr. 3:1; 4:2; 7:2). In het NT, in Romeinen 12:6-8, wordt profetie onderscheiden van het geven van onderwijs. In het kleinste verband, in het gezin, moesten de ouders onderwijzen (Deut. 6:7; 11:19; Ps. 78:5; Spr. 6:20).

²³ Mozes geeft in zijn zegen aan dat de Levieten onderricht geven: 'Laat hen uw regels onderwijzen aan Jakob, uw voorschriften doorgeven aan Israël' (Deut. 33:9-10). De priesters moeten het volk onderwijzen in al de inzettingen van Mozes, zoals het onderscheid tussen heilig en onheilig, tussen rein en onrein (Lev. 10:8-11; Deut. 33:8-10; Ezech. 7:26; 22:26; 44:21-23). Wanneer de nieuwe, buitenlandse bewoners van Samaria niet weten hoe ze de God van het land moeten dienen, komt daarvoor een priester (2 Kon. 17:27). Ezra, de priester, zet zijn hart erop om in Israël inzetting en

meer voor het incidentele onderwijs, op belangrijke momenten in de geschiedenis, en dan meestal op landelijk niveau.

Dit laatste aspect is ook van belang, want de drieslag koning – profeet – (hoge)priester heeft betrekking op het landelijke bestuursniveau. De koning had op regionaal en plaatselijk niveau allerlei functionarissen voor de uitvoering van het werk. De profeet was meestal een eenling, al waren er soms wel profetenscholen ('zonen van de profeten'). Bij de stam van Levi is het het duidelijkst: één hogepriester, veel priesters en nog meer levieten. Ze waren voor een deel werkzaam aan het centrale heiligdom (de tabernakel of tempel), maar grotendeels wonend en werkend in de 24 Levietensteden, verspreid door het land.

De genoemde drieslag van ambten is heel geschikt om het werk van Christus te verduidelijken, maar geen volledige opsomming is van functies en taken in Israël. Vooral niet omdat alle lagere niveaus dan het landelijke buiten beschouwing worden gelaten (rechters, oudsten, hoofden van afdelingen, schrijvers, enz.).

Soms wordt dit drietal ambten verbonden met de protestantse, kerkelijke drieslag: predikant, ouderling en diaken.²⁴ De predikant heeft de profetische taak van verkondiging, de ouderling regeert en de diaken heeft priesterlijke bewogenheid en offert. De verbinding tussen deze drie hedendaagse en de oudtestamentische functies is echter gewrongen. Zoals gezegd functioneerden de genoemde oudtestamentische ambten op landelijk niveau, terwijl het in de kerk om een plaatselijke situatie gaat. De toepassing van de drie ambten op het niveau van de landelijke kerk of synode zou consequenter zijn. En moeten we dan voor de lokale situatie bij de levietensteden of synagogen zijn? Een dergelijke benadering getuigt van een onderschatting van de grote verschillen tussen de oudtestamentische en de huidige situatie.

Tevens lijkt de predikant in zijn gewone onderwijs meer op een priester of leviet dan op een profeet. Predikanten hebben niet de bevoegdheid om in nieuwe situaties met een openbaring van God te komen, maar zij leggen de bestaande Schriften uit. De ouderlingen mogen dan wel 'besturen', maar dat is wat anders dan koninklijk regeren. De predikant heeft in de loop der jaren vaak meer invloed op het beleid van de gemeente dan de wisselende kerkenraad. Wie regeert er dan? De diakenen zitten in veel gemeenten ook in de kerkenraad en 'regeren' dan mee, en anders doen ze dit wel in allerlei besturen en commissies. De vergelijking met priesters is wonderlijk,

verordening te onderwijzen (Ezra 7:10). Hij leest de wet voor aan Israël en de levieten geven nadere uitleg (Neh. 8:1-10). In Kronieken zijn het de Levieten die het onderwijs verzorgen in de tijd van Josafat (2 Kron. 17:7-9). In 31:4 regelt Hizkia hun inkomsten, zodat zij al hun tijd kunnen besteden aan de wet van God. Koning Josia spreekt met de levieten die onderwijs geven (2 Kron. 35:3). Vgl. ook Mal. 2:7.

²⁴ Dit gebeurt vooral in populaire geschriften en artikelen, maar niet in de officiële handboeken. Ook bij Calvijn is hiervan geen sprake.

want de diakenen delen uit aan de armen, terwijl de priesters in Israël dat niet deden. Die ontvingen juist de tienden en delen van de offers voor hun levensonderhoud. De priesterlijke bewogenheid is minstens zo nodig in het pastoraat (het herderlijke werk) van de predikant en de ouderlingen.

Dit betekent dat de genoemde oudtestamentische ambten wel gebruikt kunnen worden om aspecten van het christelijke leven of van hedendaagse taken van de gemeente te verwoorden, maar dat we hier geen ambts-theologie of restrictie van het aantal ambten (bijv. drie) van af kunnen leiden. Met name het kritische 'tegenover' van profetische stemmen blijft nodig tegen een dreigende kerkelijke zelfgenoegzaamheid en verstarring. Die tegenstem komt eerder van buiten de eigen gemeente dan van de kant van de eigen ambtsdragers.²⁵

In ieder geval is er een veelkleurigheid in de wijze waarop God tot de gemeente spreekt en daarin zijn we afhankelijk van elkaar (vgl. 'samen met alle heiligen' in Ef. 3:17-19). Niemand kan het monopolie claimen in het verstaan van Gods Woord.

Conclusies

Gezagsdragers vertegenwoordigen iets van Gods gezag op aarde. In zijn dienst mogen zij gezag dragen en ook vragen om zijn goddelijke toerusting. Naast de permanente leiders, zoals de oudsten, en erfelijke leiders zoals de priesters en latere de koningen, zijn er ook tijdelijke leiders, zoals de richters en profeten, die op goddelijk initiatief voor een periode hun werk verrichten. Van belang is de scheiding tussen bevoegdheden, waardoor niemand alle macht heeft, en men elkaar kan aanvullen en corrigeren. Het mag de leiders niet te doen zijn om macht op zich, maar zij behoren heilzaam gezag uit te oefenen, gericht op de leefbaarheid van de samenleving. Zij moeten door het volk in hun positie geaccepteerd worden als vertegenwoordigers van Gods gezag en ongehoorzaamheid wordt gestraft. Hun daden mogen en moeten echter wel worden getoetst aan Gods verbondsnorm. Gods Thora is gericht op allerlei omstandigheden van het leven en heeft als doel dat Hij verheerlijkt wordt en zijn volk in vrede en welzijn leeft. De roeping tot een taak en de vervulling van een positie vormen geen garantie voor de juiste uitoefening ervan, maar een leven in afhankelijkheid van God en een ervaren van diens toerusting (een geestelijke of charismatische bekwaammaking) zijn van belang.

In de gemeente van Christus doet zich in de praktijk dezelfde spanningen voor als vroeger bij de Israëlieten. Christus voert heerschappij over de gemeente, maar gebruikt daar menselijke leiders voor. Ook vanwege de onvolmaaktheid van onze wereld (en gemeenten) is het nodig dat er – in welke vorm ook – leiders optreden.

²⁵ Voor de kritische taak van de profeet, zie ook het artikel van P. Boersema in deze bundel. De evangelische beweging met haar andere gemeente- en ambtsopvattingen brengt velen in de gevestigde kerken tot bezinning op het eigen gemeente-zijn. Dit gebeurt ook door toenemende contacten met allochtone kerken en door de internationale contacten van gemeenteleden.

Evenals in het Oude Testament dienen we zowel de noodzaak als de beperkingen van deze aardse leiders te onderkennen. Ze staan onder God en dienen Hem gehoorzaam te zijn. Evenmin als bij de oudtestamentische koningen komt hun onbeperkte macht toe. Hun status is een voorlopige en dient erop gericht te zijn dat iedere gelovige niet de aardse leider maar God als Koning erkent.

Het recht van verzet tegen gezagsdragers kent overeenkomstige spanningen. Enerzijds geldt de bijbelse oproep zich te onderwerpen, anderzijds bestaat de mogelijkheid dat leiders dwalen of zich misdragen. De lijn kan van plaatselijke gemeenten doorgetrokken worden naar landelijke kerkgenootschappen. De antwoorden op deze politieke, kerkhistorische en persoonlijke vragen kunnen niet met een beroep op situaties uit de tijd van de richters of op Davids houding tegenover Saul snel beantwoord worden. Die antwoorden behoren ook gefundeerd te zijn op nieuwtestamentische bijbelgedeelten, en laten historische en culturele aspecten meewegen. De richtinggevende uitspraken en grondlijnen van de Schrift kunnen op die wijze in afhankelijkheid van Gods leiding toegepast worden in een optimale bestuursvorm in onze tijd, met als doel gemeente te zijn zoals Hij dat bedoelt.